

ЕТАП ПЛАНУВАННЯ В СИСТЕМІ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджено основні аспекти, можливості реалізації в практичну діяльність вітчизняних підприємств одного з етапів оцінки економічної безпеки. Даним етапом передбачено визначення мети та завдань механізму оцінки системи економічної безпеки, відповідно до встановлених напрямів. Запропоновано узгодження етапу планування системи оцінки економічної безпеки із метою діяльності підприємства, забезпечення високого рівня його конкурентоспроможності.

Ключові слова: економічна безпека, етап оцінки економічної безпеки, складові економічної безпеки, методи оцінки.

BIELOUS N. D.

Kyiv National University of Trade and Economics

THE PLANNING STAGE IN THE EVALUATION SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES

The modern need of Ukrainian business entities in establishing an effective system of economic security underscores the relevance of the problem. Development and implementation of the enterprise management system of staged mechanism of estimation of economic security specifies the purpose of the research. The specified phase of the assessment proposed to implement into practice of domestic businesses, elected by the object of research. The article discussed the concept of one of the stages of estimation of economic security of enterprises. The possibilities of implementing the mechanism of estimation into activity of domestic enterprises are investigated. The investigated "Planning Stage" is consistent and interrelated with other stages proposed by the mechanism of estimation of the system of economic security of enterprises constructed on the basis of based areas of this assessment. The "Planning stage" includes the definition of the purpose and objectives of the estimation according to specified directions. The harmonization of the "Planning Stage" of the estimation system of economic security with the activity of the enterprise, ensuring high levels of competitiveness is proposed.

Keywords: economic security, the estimation of the economic security, components of economic security, methods of estimation.

Вступ. Проблема ефективної оцінки в сучасній діяльності суб'єктів бізнесу взагалі та системи економічної безпеки, зокрема, сьогодні в Україні займає особливе місце серед інших актуальних досліджень економічної науки. Наразі не існує загальноприйнятої методики та послідовно механізму оцінки системи економічної безпеки, її складових тощо. Відсутність єдиного підходу щодо оцінки системи економічної безпеки унеможливило ефективну реалізацію цієї системи в практичній діяльності українських бізнесових структур та на цій основі, уповільнює їх сучасний розвиток. Сьогодні вітчизняні підприємства потребують кардинально нових механізмів та методів оцінки, відповідних сучасним реаліям їх функціонування та світовим досягненням в системі економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема ефективних методів оцінки в цілому та системи економічної безпеки, зокрема, не є новою та досліджується багатьма відомими практиками та науковцями, як: О.М. Бондаренко[2], І.М.Луцький[3], З.О. Манів[3], І.І. Нагорна [4], Д.П. Пілова[5], О.Л. Резніков А.М., Ткаченко[6], С.М. Шкарлет [7] та ін. Однак, незважаючи на вагомості існуючі наукові дослідження все ще залишається ряд невирішених питань, зокрема щодо формування послідовного поетапного механізму оцінки складових економічної безпеки, його практичної реалізації на вітчизняному просторі із урахуванням характеристик факторів її складових.

Постановка завдання. Сучасна потреба українських суб'єктів бізнесу у впровадженні ефективної системи економічної безпеки підкреслює актуальність проблематики. Розробка та впровадження в систему управління підприємством поетапного механізму оцінки економічної безпеки обумовлюють мету дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Впровадження та ефективна реалізація системи економічної безпеки в практичну діяльність вітчизняних підприємств передбачає розробку дієвого механізму її оцінки. У попередніх дослідженнях нами встановлено, що існуючі на вітчизняному просторі підходи щодо методики оцінки економічної безпеки підприємства переважно ґрунтуються на визначенні сутності самого поняття «економічна безпека підприємства»[1]. Запропоновані науковцями підходи, на нашу думку є недосконаліми, мають як переваги так і недоліки, не дають чіткого розуміння про рівень економічної безпеки, що існує на підприємстві. Процедура оцінки економічної безпеки підприємств є складним та кропітким процесом, оскільки включає в себе не тільки надання характеристики ефективності економічної діяльності суб'єкта господарювання, а й ступінь захисту цієї діяльності тощо. Важливим моментом при формуванні механізму оцінки економічної безпеки є чітке розмежування на певні етапи та встановлення напрямків цієї оцінки.

На підставі обґрунтованої нами сутності економічної безпеки, пропонуються наступні напрями та

етапи її оцінки. Процес оцінки, на нашу думку, необхідно розділити на п'ять етапів: планування; підготовка; реалізація; підсумки; реагування. Дані етапи відповідають наступним узагальненим нами напрямкам оцінки: оцінку та узгодження мети діяльності підприємства із завданнями системи управління та економічної безпеки; оцінку конкурентоспроможності підприємства, як в цілому, так і за його складовими; оцінку факторів, що вплинули на існуючий рівень конкурентоспроможності; оцінку системи заходів, що направлена на забезпечення високого рівня цієї конкурентоспроможності тощо. Необхідно зазначити, що всі запропоновані етапи цілком відповідають напрямкам оцінки, є взаємопов'язаними та доповнюють один одного.

На наступному етапі нами пропонується дослідження та обґрунтування етапу планування механізму оцінки економічної безпеки підприємств.

«Етап планування» у сформованому нами механізмі оцінки системи економічної безпеки підприємств передбачає визначення, відповідно до напрямків, мети та завдань оцінки, встановлення її виду та періодичності проведення тощо.

Оцінка, як процес, завжди підпорядкована певній меті, вирішенню якого-небудь конкретного завдання. Оцінювач повинен чітко знати поставлене завдання, щоб правильно вибрати потрібний методичний інструментарій в майбутньому. Відповідно до запропонованого нами напрямку оцінки, даний етап має узгоджувати мету діяльності підприємства із завданнями системи управління та економічної безпеки зокрема. На даному етапі має реалізовуватись основна мета економічної безпеки підприємства, яка полягає в забезпеченні його конкурентоспроможності в умовах дестабілізації під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів. Таким чином, основна мета оцінки системи економічної безпеки полягає в визначенні рівня конкурентних переваг підприємства, встановленні факторів впливу на їх формування та розробці заходів реагування на виявлені загрози щодо їх функціонування.

Необхідно зазначити, що мета та завдання оцінки можуть корегуватись відповідно до потреб конкретного споживача, організаційних, галузевих, виробничих особливостей підприємства тощо. Відповідно до мети встановлюється періодичність та тривалість проведення оцінки, а також сфера її охоплення. Важливим на даному етапі є встановлення виду запланованої оцінки.

В процесі вивчення та аналізу наукових публікацій було визначено, що усі запропоновані методики оцінки рівня економічної безпеки можна розділити на два загальних типи. Зокрема, оцінка рівня економічної безпеки в цілому по підприємству (використання евристичних методів оцінки) та окрема оцінка складових, з подальшою інтеграцією їх показників до кінцевого, загального значення. Найбільш ґрунтовний аналіз щодо переваг та недоліків вказаних типів оцінки рівня економічної безпеки, на наш погляд, проведено О.Л. Резніковим та А.М. Ткаченком [6]. Ми погоджуємось із думкою зазначених науковців, щодо доцільності практичного використання другого типу оцінки, за складовими економічної безпеки. Даний тип оцінки в сучасних умовах розвитку бізнесових структур є більш ґрунтовний та надає ширші можливості щодо врахування особливостей конкретного підприємства. Необхідно зазначити, що використання другого типу оцінки не позбавляє можливостей за певних обставин здійснювати оцінку окремих складових з різною періодичністю та оцінювати певні окремі складові без загальної оцінки системи економічної безпеки тощо. З іншого боку, загальна оцінка економічної безпеки на підставі оцінки складових за встановленими періодами, повинна реалізовуватись постійно, щоб забезпечувалась системність та єдність розрахунків.

Згідно із обґрунтованими метою і типом оцінки нами пропонується наступні види оцінки: здійснення функціональної оцінки рівня складових економічної безпеки підприємства; здійснення функціональної оцінки рівня економічної безпеки підприємства в цілому.

Розподіл за даними видами оцінки, на наш погляд, дозволить врахувати як особливості конкретного підприємства, так і особливості середовища його функціонування зокрема. Наприклад, в окремих секторах економіки в процесі діяльності зберігається певна сезонність, особливого значення в якій надається захисту та ефективності використання ресурсів саме в проміжок часу активної операційної діяльності. Тому періодичність здійснення оцінки системи економічної безпеки в цілому та її ресурсної складової, зокрема, в період активної операційної діяльності буде частіше, ніж в період спаду обсягів виробництва. В інфляційні періоди, а також при здійсненні зовнішньо-економічної діяльності особливого значення набувають загрози та ризики від курсових різниць чи зміни правового поля здійснення такої діяльності. За цих обставин політико-правова та інтерфейсна складові також потребують частішої періодичності проведення оцінки ніж інші складові економічної безпеки.

Враховуючи вищесказане, на «Етапі планування» необхідно чітко регламентувати періодичність проведення оцінки як в цілому, так і за окремими її складовими тощо. Щодо періодів проведення оцінки системи економічної безпеки нами пропонується чіткий розподіл, відповідно до виду.

Проведення функціональної оцінки рівня економічної безпеки підприємства в цілому має здійснюватися систематично за регламентованими на етапі планування періодами. На нашу думку, даний період не може бути меншим за місяць та більшим за рік. Проведення функціональної оцінки менше одного разу на рік не дозволить реалізовувати основну мету та завдання економічної безпеки підприємства. З іншого боку, оцінювати системно економічну безпеку в цілому частіше чим раз на місяць, на нашу думку, є матеріально, технічно та ресурсно невиправданим.

Функціональна оцінка рівня складових економічної безпеки має здійснюватися за періодами, що враховуватимуть галузеві, виробничі та інші особливості окремого конкретного підприємства. Відповідно до запропонованого нами типу оцінки, регламентовані періоди оцінки складових мають відповідати періодичності оцінки економічної безпеки в цілому. Якщо оцінка рівня економічної безпеки підприємства в цілому проводиться раз на місяць, то і оцінка її складових має здійснюватися не рідше вказаного періоду.

Для більш наочного зображення сформуємо графік проведення оцінки економічної безпеки підприємства. Задля порівняння можливостей впроваджуваних видів та типів оцінки нами пропонується два відмінних варіанта графіків. МПП «Алекс» займається виробництвом мінеральних вод та інших вод, розлитих у пляшки (табл. 1). Гоголівська стрічковкацька фабрика «ПРАТ» відноситься до галузі виробництва трикотажного волокна. (табл. 2). Дані підприємства мають відмінні галузеві, виробничі та організаційні особливості. Як свідчать дані таблиці 1 оцінка системи економічної безпеки в цілому на МПП «Алекс» здійснюється раз на місяць. Підприємство має сезонний вид виробництва, оскільки споживання води в теплі пори року збільшується, порівняно із зимовим періодом. Основою відмінності в даній галузі є захист та ефективність функціонування ресурсної складової під час збільшення обсягів операційної діяльності. Також важливим для даного виду виробництва є узгодженість внутрішніх можливостей із ринковим середовищем тобто економічна безпека ринкової складової. За зазначених умов, оцінка даних складових буде здійснюватися частіше ніж інших. Відповідно, оцінка рівня інтерфейсної та політико-правової складових буде здійснюватися рідше. Так, нормативно-правове регулювання даної галузі виробництва в нашій країні за останні роки не змінюється. Підприємство не займається зовнішньоекономічною діяльністю тощо.

Таблиця 1

Графік проведення оцінки системи економічної безпеки МПП «Алекс» на перше півріччя 2016 року

Регламентация періодичності проведення оцінки		Вид оцінки					
Місяць	Тижні	Функціональна оцінка рівня економічної безпеки підприємства в цілому	Функціональна оцінка рівня складових економічної безпеки, зокрема:				
			Оцінка рівня інформаційної складової	Оцінка рівня політико-правової складової	Оцінка рівня ресурсної складової	Оцінка рівня ринкової складової	Оцінка рівня інтерфейсної складової
I	1	-	-	-	-	-	-
	2	-	X	-	X	X	-
	3	-	-	-	-	-	-
	4	X	X	X	X	X	X
II	1	-	-	-	-	-	-
	2	-	X	-	X	X	-
	3	-	-	-	-	-	-
	4	X	X	X	X	X	X
III	1	-	-	-	-	-	-
	2	-	-	-	-	X	-
	3	-	X	-	X	-	-
	4	-	-	-	-	X	-
	5	X	X	X	X	X	X
IV	1	-	-	-	X	X	-
	2	-	X	-	X	X	-
	3	-	-	-	X	X	-
	4	X	X	X	X	X	X
V	1	-	-	-	X	X	-
	2	-	X	-	X	X	-
	3	-	-	-	X	X	-
	4	X	X	X	X	X	X
VI	1	-	-	-	X	X	-
	2	-	-	-	X	X	-
	3	-	X	-	X	X	-
	4	-	-	-	X	X	-
	5	X	X	X	X	X	X

Як свідчать дані таблиці 2 оцінка системи економічної безпеки в цілому на Гоголівська стрічковкацька фабрика «ПРАТ» буде здійснюється раз на квартал, що вмотивовано відсутністю різких змін у обсягах та видах діяльності. Підприємство має не сезонний характер виробництва, об'єкти якого, волокно і фурнітура, реалізуються споживачам пропорційно протягом року. Відповідно, обов'язкова оцінка всіх складових підприємства буде також здійснюватися поквартально. Однак, враховуючи специфіку даного підприємства, окремі складові будуть оцінюватись із частішою періодичністю. Основою відмінності в даній

галузі є ефективність функціонування та узгодженість ресурсної, ринкової та інтерфейсної складових. Також важливим для даного виду діяльності є захист інформації щодо технології та дизайну продукції, оскільки в даному секторі конкурентні переваги щодо новацій у виробництві є вирішальними. За зазначених умов, враховуючи обсяги діяльності оцінка даних складових буде проводитись один раз а місяць.

Таблиця 2

Графік проведення оцінки системи економічної безпеки Гоголівська стрічковкацька фабрика «ПРАТ» за перше півріччя 2016 року

Регламентация періодичності проведення оцінки		Вид оцінки					
Місяць	Тиждень	Функціональна оцінка рівня економічної безпеки підприємства в цілому	Функціональна оцінка рівня складових економічної безпеки, зокрема:				
			Оцінка рівня інформаційної складової	Оцінка рівня політико-правової складової	Оцінка рівня ресурсної складової	Оцінка рівня ринкової складової	Оцінка рівня інтерфейсної складової
I	1	-	-	-	-	-	-
	2	-	-	-	-	-	-
	3	-	-	-	-	-	-
	4	-	X	-	X	X	X
II	1	-	-	-	-	-	-
	2	-	-	-	-	-	-
	3	-	-	-	-	-	-
	4	-	-	-	X	X	X
III	1	-	-	-	-	-	-
	2	-	-	-	-	-	-
	3	-	-	-	-	-	-
	4	-	-	-	-	-	-
	5	X	X	X	X	X	X
IV	1	-	-	-	-	-	-
	2	-	-	-	-	-	-
	3	-	-	-	-	-	-
	4	-	-	-	X	X	X
V	1	-	-	-	-	-	-
	2	-	-	-	-	-	-
	3	-	-	-	-	-	-
	4	-	-	-	X	X	X
VI	1	-	-	-	-	-	-
	2	-	-	-	-	-	-
	3	-	-	-	-	-	-
	4	-	-	-	-	-	-
	5	X	X	X	X	X	X

Слід зазначити, що графіки проведення оцінки можливо та необхідно змінювати у випадку різних змін у діяльності підприємства, чи його оточуючого середовища. В практичній діяльності графік може зазначати термін здійснення перевірки та відповідального за її проведення.

Важливим на «Етапі планування» є формування завдань оцінки. Враховуючи запропонований нами тип та вид оцінки, на нашу думку доцільним стане формування завдань за окремими складовими економічної безпеки. Завданнями оцінки економічної безпеки підприємств є:

- виявлення можливостей та рівня оперативності, якості та ефективності використання інформації, ступня її захисту тощо;
- аналіз дотримання норм чинного законодавства, врахування та передбачення негативних наслідків в діяльності підприємства в зв'язку із його змінами;
- визначення рівня конкурентних переваг всіх видів ресурсів підприємства, виявленні можливостей щодо ефективності їх використання та розробці заходів реагування на виявлені загрози щодо їх функціонування;
- визначення рівня позицій підприємства на ринку, виявлення і узгодженість його можливостей;
- визначення рівня захищеності потенціалу підприємства, його економічних зв'язків із контрагентами.

На даному етапі можна сформулювати план оцінки системи економічної безпеки підприємства (табл. 3).

«Етап планування» повинен забезпечити реалізацію подальших зазначених етапів оцінки системи економічної безпеки. Окрім того результати наступних етапів, можуть вплинути на зміну етапу планування, зміна періодичності та видів оцінки зокрема. Необхідно зазначити, що аналогічним підготовчим етапом, що

відповідають одному напрямку оцінки є «Етап підготовки», який включає в себе формування критеріїв оцінки та визначення методів оцінки тощо.

Таблиця 3

План проведення оцінки системи економічної безпеки підприємства

Ознака	Характеристика
Мета оцінки	Визначення рівня конкурентних переваг підприємства, встановлення факторів впливу на їх формування та розробка заходів реагування на виявлені загрози щодо їх функціонування.
Завдання оцінки	<ul style="list-style-type: none"> – Виявлення можливостей та рівня оперативності, якості та ефективності використання інформації, ступня її захисту тощо; – Аналіз дотримання норм чинного законодавства, врахування та передбачення негативних наслідків в діяльності підприємства в зв'язку із його змінами; – Визначення рівня конкурентних переваг всіх видів ресурсів підприємства, виявленні можливостей щодо ефективності їх використання та розробці заходів реагування на виявлені загрози щодо їх функціонування; – Визначення рівня позицій підприємства на ринку, виявлення і узгодженість його можливостей; – Визначення рівня захищеності потенціалу підприємства, його економічних зв'язків із контрагентами.
Напрямок оцінки	Узгодження мети діяльності підприємства із завданнями системи управління та економічної безпеки зокрема.
Тип оцінки	Окрема оцінка складових, з подальшою інтеграцією їх показників до кінцевого, загального значення.
Вид оцінки	<ol style="list-style-type: none"> 1. Здійснення функціональної оцінки рівня складових економічної безпеки підприємства; 2. Здійснення функціональної оцінки рівня економічної безпеки підприємства в цілому.
Періодичність оцінки	Згідно розробленого графіку оцінки за періодами, що враховуватимуть галузеві, виробничі та інші особливості окремого конкретного підприємства.

Висновки. Дослідження та обґрунтування етапу планування механізму оцінки економічної безпеки підприємств дозволяють дійти наступних висновків. «Етап планування» включає в себе визначення мети та завдань оцінки, встановлення її виду та періодичності проведення. Мета оцінки ґрунтується на визначенні самої системи економічної безпеки підприємства, враховує її напрямки. Вид оцінки обумовлюється типом оцінки. В розробленому нами механізмі оцінки економічної безпеки підприємства передбачено окрему оцінку складових, з подальшою інтеграцією їх показників до кінцевого, загального значення. Відповідно, оцінка може розподілятися на два види: здійснення функціональної оцінки рівня складових економічної безпеки підприємства; здійснення функціональної оцінки рівня економічної безпеки підприємства в цілому. Нами пропонується формування завдань за окремими складовими економічної безпеки.

Література

1. Белоус Н.Д. Теоретичне узагальнення економічної безпеки підприємств / Н.Д. Белоус // Вісник Хмельницького національного університету. – 2012. – Т. 1, № 2. – С. 196–202.
2. Бондаренко О.М. Показники, критерії та методи оцінки економічної безпеки авіакомпанії / О.М. Бондаренко // Наукові праці ОНАЗ. – 2003. – № 5. – С. 59–64.
3. Манів З.О. Економіка підприємства : навч. посіб. / Манів З.О., Луцький І.М. – 2-е вид., стер. К. : Знання, 2006. – 580 с. – (Вища освіта XXI століття).
4. Нагорна І.І. Вектор інвестицій як інструмент регулювання економічної безпеки підприємства / І.І. Нагорна // Бізнес-навігатор. – 2004. – № 5. – С. 132–134.
5. Пілова Д.П. Обґрунтування рівня економічної безпеки підприємства як критерію оцінки результатів його господарської діяльності / Д.П. Пілова // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2007. – Т. IV, Вип. 224. – С. 900–910.
6. Ткаченко А.М. Оцінка рівня економічної безпеки підприємства / О.Л. Резніков, А.М. Ткаченко // Вісник економічної науки України. – 2010. – № 1. – С. 101–106.
7. Шкарлет С.М. Еволюція категорії «безпека» в науковому та економічному середовищі / С.М. Шкарлет // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 6. – С. 6–12.

Надійшла 07.03.2016; рецензент: д. е. н. Якушик І. Д.